

חשיבותו האסטרטגית של הון תרבותי

ד"ר שלמה פרלה

כופים עצמם בהצעת פתוחות מוחלטים, אלא רק מושיטים עזרתם החיונית לאינטואיציה בריאה. ראוי לה למדינת ישראל להשקיע משאבים לטיפול קבוצות הנהגה בעלות שאר רוח וראייה רחבה המסוגלות לזהות טיבם של זרמים חברתיים נוגדים, לשקלל מגמות, כתנאי להנהגה נבונה. לצורך זה החינוך ההומניסטי הוא הכרחי. ערכו רב יותר מזה המייחסים לו כמין תבלין לעיקר שהוא המדע, הטכנולוגיה ומדעי המסחר. הסופר מריוס ורגס יוסה טוען כי ההתמקדות בהתמחות טכנולוגית מנטרלת תכונות אינטלקטואליות ותרבותיות המאפשרות לאנשים לחיות יחד, לתקשר ולחוש סולידריות. אכן, אין אפשרות לאדם לקבל החלטות רציונליות גם בתחומי תעשיות-העל, או הסחר, ועל אחת כמה וכמה בתחום המדעי אם אין לו תפישה מושכלת של מצבים אנושיים לסוגיהם ודרגותיהם השונות? וכי הטכנולוגיה מתפתחת למטע עצמה? איש מדעי החברה וברט פאטנר (Putnam) מדבר על חשיבותו של "הון חברתי" כתנאי לקיומה של חברה דמוקרטית משגשגת. המושג של פאטנר מתייחס לקשרים שבין יחידים לרשתות חברתיות ולנורמות ההדדיות והאמון ההדדי הנובע מנורמות אלו. סבורני כי התנאי לקיומו של "הון חברתי" הוא ראשית לכל טיפוח של הון תרבותי שפירושו העצמת הנכסים הלא מוחשיים של הפרט באמצעות אוריינות הומניסטית, ובמדינת ישראל, גם יהודית. מקצועות היהדות חייבים לתפוס חלק נכבד במערכת החינוך ובכל המוסדות להכשרת קבוצות הנהגה. מנהיג, בשונה ממנהל, פועל בהשראת אתוס, תוך התכוננות לשמר, להעצים או לשנות השפעתו של אתוס זה. והנה כל אתוס, תחומי או סקטוריאלי, טמון במעטפה של אתוס כללי יותר. בהתייחסות לחברה הישראלית-יהודית מדובר באתוס היהודי לגווניו. מחויבות מוסרית וסולידריות לאומית הולכים ומתגבשים רק על מצע אתי, ומכאן העניין בידע בהיסטוריה ובתרבות יהודית. דרישה זו כרוכה בהקצאת משאבים אדירה בשל הצורך להכשיר צוותי מורים מיומנים, בעלי מוטיבציה להורות מקצועות אלה. רצוי לעודד פתיחתם של מכינות קדם-צבאיות רבות לצורך זה, ולאפשר לבאים בשעריהם נקודות זכות אקדמיות. התוחמים באזורנו רועמים, ועוד ירעמו שנים רבות, ורעשם בולע את קול המוזות. על החברה הישראלית לדאוג לכך שקול המוזות לא יגוע. ■

יהודית ודמוקרטית, הוא הקצאת משאבים לפיתוח אוריינות יהודית כמו גם הומניסטית ובניית אליטות הנהגה בתחומים אלו. התמהיל הרצוי בין מרכיבי התנאי אינה מעניינו של מאמר זה, אך ברי כי מדינת ישראל, בהיותה יצירה היסטורית, חברתית ופוליטית מיוחדת במינה חייבת להתייחס בכבוד ראש למרכיבי חינוך שהם מינה וביה תומכי סולידריות חברתית ולאומית, והמקנים גם כושר שיפוט ערכי ורציונלי. דמוקרטיה יציבה, ככלל, מתקיימת על רמה מסוימת של סולידריות חברתית ועל זיקת רוב אזרחיה לאתוס לאומי-תרבותי ההולך ומתגבש במהלך הדורות, כמו גם על עקרונות אזרחיים אוניברסליים. מדינת "שלטון העם" ראוי לה גם שבני העם יקנו השכלה ברמה כזו שתאפשר להם ראייה רחבה וביקורתית בסוגיות חברתיות ומדיניות, שאם לא כן מזדהמת התרבות הפוליטית ומתערער כושרו של העם לשלוט. להארת טיעון זה אצטט מדבריו של ד"ר יוסי יונה: "כדי לקבל החלטות רציונליות בחברה דמוקרטית אני זקוק לאינפורמציה על החברה, על הסביבה, ועל המדינה, וגם עלי-על הכישורים שלי. אני צריך ללמוד מי אני, אילו יכולות יש לי, למה אני מסוגל. אפשר לעשות זאת רק בחשיפה למגוון חוויות והתנסויות...היום מכונים את החינוך לכיוון אחד: עסקים, מחשבים, הצלחה כלכלית. אבל האדם הוא עני ודל אם אינו מפתח את היכולת להנות מספרות יפה, או אינו מסוגל להבין דיונים על סוגיות מרכזיות בחייו ולהשתתף בהם". אכן, אין חברה אוריינית ללא בלטריסטיקה, וחוקא בעידן הדיגיטלי יש להשקיע משאבים בהנחלת הרגלי קריאת ספרות יפה. אוטו בטמן, ביבליופיל ידוע, אומר: "יש אמרה סינית, שתמונה אחת שווה אלף מילים. אני חולק על כך. אני מאמין שמילה אחת שווה אלף תמונות. התמונה היא שטחית. רק הקריאה מאפשרת לחדור למעבה העולם. זהו כוחו של הספר". "חדירה למעבה העולם" היא לשון אחרת ליכולת רפלקטיבית של הברות שכה דרושה לדמוקרטיה יציבה. חברות דמוקרטיות מתאפיינות בקונפליקטים חברתיים-פוליטיים אינהרנטיים. קביעה זו נכונה כפליים במדינת ישראל שבה החברה היא ברמת מורכבות גבוהה. חברה כזו אינה יכולה להתקיים בכוח הטכנוקרטיה גרידא. היא משועת למנהיגים, ואלה דרושים בעיקר במקום שבו קיימת מורכבות, במקום שבו המדע והטכנולוגיה והרציונליזם החומרני-תועלתני הצרוף אינם

שתי מעצמות עלו לגדולה במחצית השנייה של המאה ה-19, גרמניה ויפן. שתיהן התרוממו מתוך דגש מיוחד על פיתוח וביצור חינוך ממלכתי ברמה גבוהה הנתמך בעקרונות משמעת קפדניים. לביסמארק מיוחסת האמירה שניצחון פרוסיה במלחמתה באוסטריה (1866) היה תודות למורה בבית הספר העממי יותר מאשר לגנרלים. ביפן שלאחר הרסטורציה הוכרה חשיבות החינוך כצורך אסטרטגי. המחנך הגדול ביותר של תקופת מייג'י היה פוקוזאווה יוקיצי, "לכל אחת משתי הציוויליזציות, המזרחית והמערבית, יש יתרונות וחסרונות; אך כשאנו בודקים איזו מהן עדיפה מבחינת הכוח והעושר, אין ספק שזוהי הציוויליזציה המערבית. הישיבה של כל ציוויליזציה נובעים מן החינוך שלה. הנחיתות שלנו לעומת המערב נובעת מן ההבדל שבין החינוך שלנו לבין החינוך המערבי. בחינוך המזרחי, הסיני-הקונפוציאני, חסרים שני עקרונות חשובים: גישה מתמטית לעולם החומרי; ועצמאות מחשבתית בעולם הרוח...אם תמשיך לדבוק בחינוך הסיני... לא תוכל יפן להיות מדינה חזקה, נאורה ומכובדת במשפחת העמים". אין כיום חברה מדינית ראויה לשמה שאינה רואה בהקצאת משאבים לחינוך צורך אסטרטגי בהיות החינוך תנאי להעצמת הון מדעי, טכנולוגי ואינטלקטואלי, וביחוד במדינת ישראל שהיא חשוכת אוצרות טבע. אלא שהשאלה היא איזו תשתית חינוכית מתבקשת? לאיזה ממרכיבי החינוך ראוי לה למדינה היהודית והדמוקרטית להפנות משאבים חיוניים ניכרים? דיון מקיף בשאלה זו יפרוץ את גדר גבולות המאמר, ולכן אמקד אלומת הזרקור בנקודה אחת: החשיבות האסטרטגית של החינוך לאוריינות יהודית ולאוריינות הומניסטית כתנאי ליצירת הון תרבותי. הכול משבחים את רמת החינוך המדעי-טכנולוגי שבבסיס איתנותה הכלכלית והצבאית של מדינת ישראל, ואין הכול מקוננים על אוריינות יהודה. אמנם זוהי בעיה עולמית אך לגבי מדינת ישראל היא מהווה בעיה אסטרטגית. התנאי לקיומם של סולידריות חברתית ואזרחית (Civic Virtue), של זיקה לאתוס הלאומי-תרבותי היהודי ושל כושר שיפוט ערכי ורציונלי במדינת ישראל, מדינה ד"ר שלמה פרלה, לשעבר מרצה בכיר במחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר אילן

המאמר פורסם במגזין COMMON SENSE

המרכז לדיאלוג אסטרטגי – המכללה האקדמית נתניה.

גיליון מס' 6.